

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT



MAJ 4 · 2010



Guldbröllopsmyntet 1907
Johan III:s myntning 1568-1592
Medalj från SNF över Bertel Tingström
Fredriksborg – vindsfynd och vidlyftiga affärer i Västsverige

Pris 30 kr

AURUM AUKTIONER AB

stockholm

Myntauktioner i Stockholm

Inlämning pågår!



Vi söker alltid kvalitetsmynt, sedlar, medaljer, polletter, ordnar..

Tel. 08-660 20 70, vard. 9-13, info@aurumauktioner.se

www.aurumauktioner.se

Myntauktion

5 juni 2010



Norge. 2 speciedaler 1644.

Enda kända ex i privat ägo.

Syrakusa. Dekadrachm av Euainetos.

Frimärkshuset

Skandinavisk Filateli AB

Humlegårdsgatan 13 Telefon 08-661 74 50
114 46 STOCKHOLM Telefax 08-662 82 46

E-post: info@frimarkshuset.se
www.frimarkshuset.se

Innehåll SNT 4 • 2010

Sid.

Artiklar och notiser

Fredriksborg – vindsfynd och vidlyftiga affärer i Västsverige	76
Bröllopsmyntet 1907 som brosch	79
Carlo Landbergs 50-öring	80
Johan III:s myntning 1568-1592 – kort översikt	82
Samuel Pozzi – en bortglömd gigant?	85
Auktionsreferat – Samling Bonde del 5	86

Stående rubriker

Ny utställning. Bröllop – inte bara kärlek	80
Auktioner. Ericsberg igen – sjätte och sista auktionen	81
Mässor. Myntmässa i Olofström	81
Personalia. Jan-Olof Björk 50 år den 17 maj 2010	92
Ny medalj. Medalj från SNF till minne av Bertel Tingström	93

Omslag

På minnesmyntet som utgavs till guldbroilopet 1907 med Oscar II och drottning Sofia framträder kungen i amiralsuniform. Hans drottning strax bakom honom bär krona. Myntet blev mycket begärligt, kanske väntade man sig att det skulle stiga i värde lika mycket som det som utgivits tio år tidigare till kungens tjugofemåriga regeringsjubileum. Emellertid valde många att infatta det vackra myntet och använda det som brosch. En mängd olika infattningar gjordes, både enklare och mer pråliga. Läs mer om vad som hände på utgivningsdagen i artikeln på sid 79-80 av Monica Golabiewski Lannby. Foto: Gabriel Hildebrand.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel. 08-667 55 98
Måndagar
kl. 10.00–12.00, 13.00–16.00
Fax 08-667 07 71
E-post: info@numismatik.se

Plusgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5428
114 84 Stockholm
Tel. 08-5195 5300
Fax 08-411 22 14
E-post: mgl@myntkabinettet.se

Chefredaktör och ansvarig utgivare:

Monica Golabiewski Lannby

Prenumerationer:

Pris 200 kr/år (8 nr)
Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

SNT trycks med bidrag från
Gunnar Ekströms stiftelse
samt Sven Svenssons stiftelse.

För insänt, ej beställt, material
ansvaras ej. SNT:s texter och bilder
lagras elektroniskt och publiceras
i pdf-format på SNF:s och KMK:s
hemsidor. Den som sänder material
till SNT anses medge elektronisk
lagring/publicering.

Tryck:

Växjö Offset

ISSN 0283-071X



Föreningens aktiviteter

VÅREN 2010

MAJ

8-9

SNF:s årsmöte i Uppsala
Se hela programmet i SNT 2010:2
samt www.numismatik.se

26

Föreningskväll med föredrag av
Sophie Nyström

Plats

Banérgatan 17

18.00

Sophie Nyström: *Mitt arbete som konservator på Kungl. Myntkabinettet*. Hon visar bilder på mynt från olika fynd och olika beläggningar på mynt, diskuterar vilka kriterier ett mynt ska uppfylla för att man ska utföra konservering och går översiktligt igenom hur man konserverar mynt. Föreningen bjuder på enklare förtäring.



Sophie Nyström 26/5



Kungl. Myntkabinettets verksamhet

På KUNGL. MYNTKABINETTET pågår för närvarande tre specialutställningar:

Skurkar och stålar, sju historier om ekonomisk brottslighet fördelade på olika "stationer" i museet. Den berättar om förfalskningar, skimming, rån, droghandel, ekobrott och svartjobb. Pågår tills vidare.

När bubblorna sprack, om ekonomiska kriser under 1900-talet. En utställning om fyra ekonomiska och finansiella kriser som påverkade världen och Sverige under förra århundradet. Pågår tills vidare.

Kronjuveler, formgivaren Cecilia Dreyferts smyckeskonst som utgår från våra mest vardagsnära ting, mynt. Museet visar historiska myntsmucken och mynt som dekoration. Pågår till 10 maj 2010.

Bröllop – inte bara kärlek är museets nya **sommarutställning** som öppnar den 29 maj. Den behandlar bröllop och pengar.

Närmare uppgifter: www.myntkabinettet.se

Svenska Numismatiska Föreningen

Adress: Banérgatan 17 n.b. Buss 4, 44; T-bana Karlaplan.

Kansli: Besökstid: måndagar kl. 10–12, 13–16.

Stängt: midsommar – 1 september; jul- och nyårshelgerna.
www.numismatik.se

Kungl. Myntkabinettet

Adress: Slottsbacken 6. Buss 2, 43, 55, 59, 76; T-bana Gamla stan.

Utställningar: måndag – söndag kl. 10.00-16.00.

Numismatiska boksamlingen: torsdagar kl. 13.00-16.00.

www.myntkabinettet.se

Tumba Bruksmuseum

Adress: Sven Palmes väg 2, Tumba. Pendeltåg; buss 725.

Utställningar: sept. – maj, lörd.–sönd., juni – aug. tisd.–sönd., kl. 11.00-16.00.

www.tumbabruksmuseum.se

Fredriksborg – vindsfynd och vidlyftiga affärer i Västsverige

Av Bo Gunnarsson



Let tidigare nummer av SNT (2009:3) har jag skrivit om ett vindsfynd från Assmebro i Örsås socken i Västergötland. Även denna artikel handlar om ett vindsfynd från samma socken, denna gång från Fredriksborg som ligger en dryg kilometer uppströms Assman från Assmebro. Assman är ett biflöde till Ätran som har sitt utlopp vid Falkenberg. Men Fredriksborg har även en annan intressant koppling till den numismatiska historien.

För några år sedan besökte jag Inger Knutsson och Ture Svensson i Röstorp. Inför försäljningen av gården Fredriksborg berättade de att man rensat vinden och då hittat en gammal plånbok. Det intressanta är att den inte var tom utan innehöll tre gamla sedlar. Jag fick låna plånboken för att fotografera och titta närmare på den och dess innehåll.

De tre sedlarna i plånboken är utgivna av Riksgäldskontoret och har valörerna 16 skillingar 1793, 12 skillingar 1796 och 12 skillingar 1802. Samtliga sedlar är mycket hårt slitna och sedeln från 1796 har varit så sliten att man förstärkt den genom att sy fast den på ett bokblad, en vanlig åtgärd för trasiga sedlar på den tiden. Plånboken har bedömts vara samtida med sedlarna.

Riksgäldskontoret, som tidigare hade givit ut obligationer med 3% ränta i form av kreditsedlar, gav från och med 1791 ut sedlar utan ränta. Tryckningen och utlämningen av

Riksgäldskontorets sedlar skedde i mycket stor omfattning med sanktion från högsta ort. Problemet blev så stort att man 1802 beslutade att genomföra en realisation, där Riksgäldskontorets sedlar sattes ned i värde, varvid 1½ riksdaler riksgälds motsvarade 1 riksdaler banko. Riksgäldskontoret skulle samtidigt upphöra med sin sedelutgivning. Så blev dock inte fallet utan riksgäldssedlar till flera miljoners värde släpptes ut. Tolvskillingssedeln gavs ut till 1805, medan 16-skillingen fortsatte att tryckas i ytterligare nästan trettio år, till 1834. Sedlarna avlystes 1845.

Enligt realisationsplanen skulle Rikets Ständers Bank lösa in Riksgäldskontorets sedlar till ett belopp av 15 miljoner riksdaler, men genom den fortsatta utgivningen tvingades banken att lösa in sedlar för ytterligare 12 miljoner riksdaler. De stora beloppen gjorde att bankens ställning rubbades.

Vi inser nu att sedlarna i plånboken kan ha varit i bruk i åtskilliga år in på 1800-talet, vilket också det kraftiga slitaget tyder på.

I december 2002 gav Örsås hembygdsförening ut den nästan 700 sidor tjocka *Boken om Örsås*. Här finns ett kapitel om Fredriksborg och det blir intressant att försöka spekulera i vem som var ägare till plånboken. Innan Fredriksborg fick sitt nuvarande namn hette platsen Röstorps Qvarn. Att det funnits en kvarn här sedan långt tillbaka står

helt klart. Ägarna av Röstorps Qvarn finns dokumenterade från slutet av 1600-talet. År 1758 finns uppgifter om att en ny kvarn byggdes. Låt oss dock titta närmare på historien kring tiden för sedlarna i plånboken.

I början 1800-talet hette mjölnaren vid kvarnen Hans Persson. Åbon Hans, som var född 1764, bodde här med sin familj, hustrun Maria och de två sönerna Peter och Lars. År 1806, 39 år gammal, dog hustrun av lungsjukdom. Året därpå gifte Hans om sig. Problemen hopade sig dock, ekonomin blev allt sämre och konkursen kom allt närmare. Den 14 mars 1814 ansökte Hans Persson att få avträda sin egendom till borgenärerna ”för att sedan från deras vidare krav bliva frikänd”. Endast tre dagar senare dog Hans. Konkurshandlingarna visar att han haft omfattande affärer och lånat upp stora summor. Affärerna hade sträckt sig in i både Östergötland och Södermanland och söderut till Köpenhamn, där han i ett krav daterat november 1810 är skyldig Højens änka och son 55 riksdaler. De femton borgenärernas gemensamma krav på sterbhuset uppgår till 2 500 riksdaler. Det är högst troligt att plånboken har tillhört Hans och kanske har den varit med på alla hans vidlyftiga affärsresor.

Men sedelhistorierna från Fredriksborg tar inte slut här.

Den 7 augusti 1833 gjorde KONGL. MAJ:TS OCH RIKETS COMMERCE-COLLEGIUM veterligt: ”Att som bokhållaren

Fredrik Lund och hemmansägaren Anders Månsson hos Kongl. Kollegie anhållit, att vid Röstorps Qvarn, i Kinds Härad och Örsås socken af Elfsborgs län, få anlägga och drifva pappersbruk”.

Fredrik Lund var född 1798 i Algutsboda socken i Kronobergs län. Troligen fick han sin första inblick i pappersmakarnas yrke vid Brokullas pappersbruk, som låg i hans födelsesocken.

På 1820-talet flyttade Fredrik till Södra Strömshults pappersbruk i Långaryds socken, där han anställdes som bokhållare. I närheten låg även Höljeryds pappersbruk, så möjligheterna att lära sig papperstillverkning och få kontakt med skickliga yrkesmän var goda.

En person som Fredrik träffade där var pappersbrukets grundare, mästaren Abraham Rosenqvist. Fredrik flyttade över till Höljeryd 1829 och gjorde sig alltmer inflytelserik. Några år senare, 1833, sökte Fredrik tillstånd att anlägga pappersbruk vid Röstorps Qvarn. Samma år dog Abraham Rosenqvist och då Fredrik året därpå gifte sig med den gamle mästarens dotter blev han också Höljeryds nye ledare. I äktenskapet med Maria Christina föddes tre barn.

Tillsammans med sin familj och svågern Johannes Rosenqvist flyttade de till Röstorp 1841. Stället fick nu sitt nya namn, Fredriksborg, och pappersbruket vid ån Assman började ta form. Timmermän och snickare fick bråda dagar och redan samma år stod bruket klart. Förmodligen bestod det av en enda byggnad, uppförd i två våningar och möjligen ett loft under takstolarna. Papperstillverkningen kom igång. Råvaran var lump av bomull och linne som kom till bruket genom lumpsamlare.

För Fredrik blev dock starten inte lycklig. Snart efter att de flyttat in på Fredriksborg blev de tre små barnen moderlösa, när Fredriks endast 28-åriga hustru dog. Maktkamp inom släkten försvagade hans ställning och andra stridigheter gjorde att proble-



Upphittad plånbok innehållande tre sedlar från sekelskiftet 1700/1800.

men avlöste varandra. Fredriks ekonomi försvagades och han tycktes ha haft lätt att komma i konflikt med sin omgivning. I domböckerna från Kinds Härad's ting kan man läsa om flertalet krav på Fredrik och *Enkan Sara Rosenqvist i Höljeryd ansökan att hennes måg, Pappersbruksägaren Fredrik Lund måtte ställas under förmyndarinseende*. År 1847 står Johannes Rosenqvist som arrendator till bruket.

Sedelförfalskningar

Samma år, i Axtorna nordost om Falkenberg, gifte sig den nyligen frigivne Petter Stenberg med prästdottern Catharina Drantz. Petter hade då avtjänat tre års straffarbete på Malmö Fästning för att ha stöpt falska mynt av tenn. I fångelset dök det upp förfälskade *penning valuter* – en slags papperspolletter som användes internt inom fångelset – såväl som 16 skillingar banko av den typ som utgivits av Rikets Ständers Bank. I båda fallen riktades misstankarna mot Stenberg.

Trots de tre årens fängelsevistelse var inte Petter avskräckt från brottets bana. Ett drygt år efter frigivningen

började det åter dyka upp falska sedlar i trakten. Denna gång var det en skomakarlärling från Ljungby, en halv mil sydväst om Axtorna, som häktades för utprängling av falska privatbanksedlar från Stora Kopparbergs Läns och Bergslags Enskilda Bank.

Ungefär vid denna tid möttes vägarerna för Rosenqvist och Stenberg. Via ett bud sände Rosenqvist ett brev till Petter med uppgifter om att bruket i Fredriksborg var till salu. Någon affär blev det dock inte. Men Petter som hade haft svårt att få tag på bra papper till sin förfalskarverksamhet fann en kompanjon.

På Fredriksborg fortsatte papperstillverkningen. I Riksarkivets samlingar finns det uppgifter från bruket, att det år 1850 tillverkades 225 ris skrivpapper, 100 ris tryckpapper och 890 ris karduspapper. Allt som allt 1 215 ris till ett värde av 1 921 riksdaler banko. Uppgifterna anger att bruket hade åtta arbetare. Eftersom ett ris var 400-500 ark papper så var den totala mängden rätt ansenlig för ett handpappersbruk.

Samtidigt började falska sedlar cirkulera på bygden. På Kinds Härad's sommaring år 1850 kom tre intressanta fall upp:

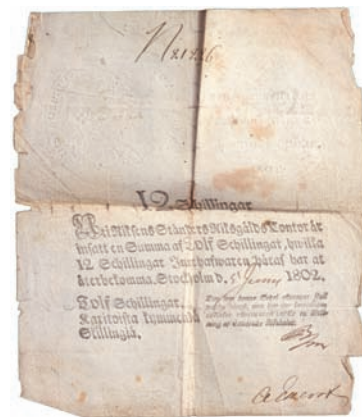
Kronolänsman J. Bånge emot;

– drängen Erik Johan Josefsson i Grålebo för utprängling av falska privatbanksedlar. / En sedel från Örebro bank visade sig vara äkta.

– Olof Petter Bengtsson i Lilla Snarås eller Snarås Torp, Tranemo sn, i påstående om ansvar för utprängling av falska sedlar liknande de Örebro Privatbank utgifver å 10 R:r Banco.

– drängen Johannes Petterson Borg på Pärslund eller Lilla Pärstorp i Sjötofta sn, i påstående om ansvar för det han i slutet av nästlidet och början av innevarande år utpränglat 3 st. falska sedlar å 2 R:r Banco vardera, liknande de Stora Kopparbergs Läns och Bergslags Enskilda Bank utgifver./ Not i kanten: ej stämd.

Att det var Stenbergs falska sedlar som var i omlopp är nog ett faktum.



Sedlar om 16 skillingar 1793, 12 skillingar 1796 och 12 skillingar 1802 utgivna av Riksgäldskontoret. Sedlarna låg i en plånbok som bör ha varit från samma tid. Alltsammans påträffades på vinden på gården Fredriksborg i Assmebro, Örsås socken, Västergötland.

Petters och Johannes förehavanden på bruket avslöjades. Två pigor på Fredriksborg vittnade om detta vid rannsakingen vid Faurås Häradsrätt i Köinge. I ett rum som Johannes förbjudit personalen tillträdde till hade pigorna funnit färgade papperslappar i sedelformat försedda med tryck och vattenstämplar. De hade också hittat en färgburk. Både Petter och Johannes förnekade all kännedom om papper och färg. Färgburken förklarades ha tillhört en porträttmålare som skulle ha använt sig av lokal hos Rosenqvist.

Sommaren 1851 häktades Rosenqvist. Samma år inträffade katastrofen, bruket stod i lågor och brann ner till grunden. Dess tioåriga historia fick här sitt slut. Det saknas uppgifter om branden inträffade före eller efter Rosenqvists häktning.

I mitten av januari, ett drygt halvår efter det att Rosenqvist häktats, rymde han från häktet. I *Allmänna Kungörelser från Kon. Bef. hafvande i Skaraborgs län*, 1852, kan man läsa följande efterlysning:

På begäran af Konungens Befallningshafvande i Halmstad: för delaktighet i tillverkning af falska Privatbanksedlar häktade pappersmästern Johan Rosenqvist från Fredriksborg, Elfsborgs län hvilken på aftonen den 15 nästl. Januari beredt sig tillfälle att rymma från Köinge Häradshäkte; warande Rosenqvist 33 år gammal af medelmåttig växt, med mörkt hår och mörka

ögon, samt munstacher, under hvilka på högra delen af öfverläppen en växt af hasselnöts storlek döljes; Och war han wid afvikandet klädd i svart bonjour, brun öfverrock, ljusblå randiga byxor, svart sidenväst, halsduk, mössa och stöflar.

I februari skrev han ett brev till häradsrätten, där han beklagar sig att han i över sju månader varit en oskyldig fånge och att hans hustru och två barn hade "bragts i den swåraste nöd". Rosenqvist återvände senare godvilligt till häktet.

Efter utdragna förhandlingar, överklaganden och till sist prövning av Kongl. Maj:t meddelades utslaget den 11 juni 1853, varvid Petter Stenberg och Johannes Rosenqvist dömdes till tre års arbete på fästning.

Rosenqvists vidare öden känner jag inte till, men Stenberg fortsatte i brottets bana och trots att han tillbringat cirka trettio år av sitt liv i eländiga fångelser uppnådde han hög ålder. Efter 1906 finns inga livstecken från honom. För den som vill fördjupa sig i Petters fantastiska levnadshistoria och öden rekommenderas boken *Petter Stenberg Falskmyntare*, utgiven av B-E. Olsson och Falkenbergs museum.

Fredrik Lund bodde kvar på Fredriksborg till sin död 1869.

Knapphändiga rapporter visar att en ny period av papperstillverkning funnits under 1880-talet. Kvarnen vid Fredriksborg upphörde med verk-

samheten omkring 1890 och en ny damm byggdes som stod färdig 1900. Denna gång handlade det om elkraft till Uddebo Trika. Någon vattenlag fanns inte, man fick söka tillstånd för vattenproducerad elkraft och ledningar hos konungen. Den 28 september 1900 kom tillståndet från Stockholms Slott, undertecknat Oscar. Enligt *Boken om Örsås* lär det vara det andra tillståndet som utfärdats i Sverige.

Foto: Gabriel Hildebrand.

Otryckta referenser

Ericson, H.: *Fredriksborgs Pappersbruk vid Röstorps kvarn i Örsås. Mariestad 1972*. Opublicerad uppsats tillsammans med material från brevväxling med Levi Bredin, Fredriksborg, 1972-1973.

Inger Knutsson och Ture Svensson, Röstorp: muntliga uppgifter.

Kungl. Myntkabinetet, dnr 710-1448-2002.

Tryckta referenser

Allmänna Kungörelser från Kon. Bef. Hafvande i Skaraborgs län. 1852.

Andersson, K. red.: *Boken om Örsås*. Örsås Hembygdsförening 2002.

Josefsson, M.: Tidningsurklipp, troligtvis Borås Tidning 1972.

Lagerqvist, L. O., Nathorst- Böös, E.: *Sedlar*. Stockholm 1971.

Olsson, B-E.: *Petter Stenberg 1821-1906. Halländsk falskmyntare, fånge på Malmö fästning*. 1999.

I Kungl. Myntkabinetets utställning **Skurkar och Stålar** finns en separat monter över sedelförfalskaren Petter Stenberg.

Bröllopsmyntet 1907 som brosch

INFÖR DE STUNDANDE BRÖLLOPSBESVÄREN inom kungafamiljen vill jag gärna erinra om guldbröllopsmyntet 1907, som blev ett av våra mest omtyckta minnesmynt. Ett dubbelporträtt av kungaparet hade inte präglats sedan 1731. Kungen själv lär ha kallat myntet för "dubbelkrona".

Det i särklass populäraste var emellertid det som präglades till Oscar II:s tjugofemåriga regeringsjubileum 1897. På detta ses han i kröningskrud. På bröllopsmyntet 1907 framträder han i amiralsuniform.

Båda dessa mynt gjordes om till smycken med den ena vackrare infattningen än den andra. Det låg också i den tidens dammode, med höga kragar, att smycka sig med broscher. Materialet var silver, ett värde i sig. Men allmänheten var betydligt mindre intresserad av att använda de reguljära tvåkronorna som smycke.

Minnesmyntet till guldbröllopet 1907 med Oscar II och drottning Sofia blev mycket begärligt. Många köpte upp mynten till ordinarie pris för att sedan bjuda ut dem till högstbjudande. Året därpå kunde bröllopsmyntet prånglas ut i Förenta staterna, till ett pris av 2 dollar och även där hade det många köpare. Två kronor 1907 motsvarar mer än 92 kronor i dagens penningvärde.

Guldbröllopsdagen hade ägt rum den 6 juni. Först i november skulle Riksbankens försäljning av minnesmyntet påbörjas. Det var en lördag och tiden var utsatt till mellan klockan 5 och 7 på kvällen. Men redan på eftermiddagen hade kö bildats utanför Riksbankens växelkontor och polishjälper måste till för att hålla ordning på alla spekulanter. Kön sträckte sig runt hela riksbanksbyggnaden. Man fick endast köpa ett begränsat antal mynt, två var det sagt, men det var inga svårigheter att tillskansa sig både tre och fyra stycken. Så redan innan Riksbankens lager var slut började mynten utbudas till det dubbla priset på annat håll.



KMK samling.
Foto: Gabriel Hildebrand.

Guldbröllopsmyntskö

I en tidningsnotis från 1907 finns rubriken Guldbröllopsmyntskön. Det rådde uppenbarligen en viss bröllophysteri även på den tiden. Så här levande beskriver signaturen *ai* situationen:

Mellan klockan 5 och 7 skulle enligt annons guldbröllopsmynten utdelas på lördagen, naturligtvis mot kontant erkänsla af en vanlig, simpel tvåkrona.

Kl. half 1 på lördagsmiddagen stod en liten grupp, bestående af en äldre, fetlagd dam på Kindstugatan, en springflicka och en så kallad friherre utanför riksbankens norra sidoport på Helgeandsholmen.

De väckte min uppmärksamhet och icke minst de halft fientliga blickar, med hvilka de sneglade på hvarandra, kom mig att gå fram till den lilla gruppen. Höfligt aftagande hatten

vände jag mig till "friherren" med en artig förfrågan, om det möjligen vore en tärande önskan att i tid försäkra sig om ett minne af hans konungs och drottningens guldbröllophögtid, som förmått honom att öfverge sitt dagliga arbete för ett sysslolöst dansslående på denna plats.

Min förmodan besannades, men endast till en del. Det var verkligen guldbröllopsmyntets utbytande mot vanligt mynt, som förmått honom att öfverge handeringen af stufveriarbetet vid Skeppsbron och kommersen vid Fiskarhamnen, men själfva bevelsegrunden var inte att för billigt pris skaffa sig ett värdefullt minne från den 6 juni 1907.

Nej, för all del, bevelsegrunden var född af den brinnande kampen för tillvaron, och det gällde att förtjäna en hacka.

Det behagade friherren att för en dag utöfva det lönande yrket som bankir och växelmäklare och han

hade redan en notering färdig på värde-myntet, ja, han var redan så pass inne i situationen och yrkeshemligheterna, att han ville sälja "in blanco".

– Ska' herrn ha dom för 10 kr. stycket, så må det vara händt, men herrn kan naturligtvis inte få dem för-rän efter fem.

Du har förfelat din kallelse här i lifvet, min gode man, tänkte jag.

Frun från Kindstugatan hade icke så stora planer med sina guldrölopsmynt. Hon och hennes dotter ägde hvar sitt svarta sammetslif, till hvilket myntet skulle passa så utmärkt som brosch, och därför så ...

Men för hvar minut ökades den lilla gruppen vid riksbanksdörren, och när klockan var fyra sträckte sig en bred, svart kö på tusen människor ned längs den halvcirkelformiga kajen, troget väntande på sina guldrölopsmynt.

När klockan slog fem och portarna öppnades, ringlade sig kön som en väldig jätteorm rundt riksbankshuset. En lördagsfirare i kön anmärkte:

– Tänk om pålningen skulle ge efter!

Det uppstod ett ögonblicks panik rundt omkring. Men farhågorna besannade sig lyckligtvis inte, och nu började kön röra sig framåt, dess spets försvann in i porten för att komma ut genom en annan dörr, och när klockan var 7 och dörrarna stängdes var det endast ett 100-tal som stått förgäfvets och väntat.

Men i dag får ni säkert köpa guldrölopsmynt för 5, 10 eller 15 kr. stycket i stadens alla cigarrbodur.

Är ni mäktig att stilla edert begär en eller annan vecka eller så, är det inte omöjligt att ni äfven kan tillhandla eder ett guldrölopsmynt å 2 kr. för 1 kr. 50 öre!

Fullt så hysteriskt verkar det inte ha varit som när 1897 års minnesmynt kom ut på marknaden. Två kronorna steg då snabbt till ett värde uppåt 40 kronor per styck. Liksom den gången var det nu Adolf Lindberg som graverat det vackra myntet. Vid båda tillfällena utgavs omkring en kvarts miljon exemplar, förutom den ordinarie utgåvan samma år.

Kort tid efter att jubileumsmyntet givits ut i november avled kung Oscar, den 8 december 1907.

Innevarande års minnesmynt manifesterar vigseln mellan kronprinsessan Victoria och Daniel Westling.

Monica Golabiewski Lannby

Carlo Landbergs 50-öring

Av Jan Peder Lamm

Som barn började jag tillsammans med min lekkamrat Carl Magnus Rosell att samla på mynt. Det var omkring år 1945. Våra resurser var ytterst begränsade men vi ville koncentrera oss på något, som vi tyckte, exklusivt. Det blev mynt från Oscar II:s tid. Då förekom sådana ännu i cirkulation men hade redan börjat bli sällsynta.

Vi besökte aldrig någon mynthan-del, men däremot upprättade vi goda relationer med snälla tanter i tobaksaffärer och andra butiksinnehavare, som vi besökte med jämna mellanrum och växlade in vad de varit hyggliga nog att lägga undan åt oss. Det blev mest slitna kopparslantur men då och då också något silvermynt. Ekonomin hindrade oss från alltför stora investeringar och vi hade bara råd att behålla ett mynt från varje årtal och valör. Jag har ännu kvar min samling,



Den "annorlunda" femtioöringen som artikelförfattaren förvärvade som barn:

Oscar II, 50 öre 1896.

Foto: G. Hildebrand.

där den stora dyrgripen utgörs av en föga sliten tvåkrona från 1877.

En gång hände det att jag i min hand fick en 50-öring som till typen starkt avvek från de gängse. Myntet liknade i hög grad en enkrona. I stället för det kungliga namnchiffret pryddes det med kungens porträtt. Det visade sig vara en norsk femtioöring – också den har jag i behåll.

Frågan ställer sig hur länge detta mynt kan ha cirkulerat inom Sverige. Ger det helt enkelt en liten påminnelse om den skandinaviska myntunionen som infördes 1873 (i Norge två år senare) och i praktiken upphörde 1924? Och hur var det på unionens tid? Hur ofta hände det att man i Sverige fick ett danskt eller norskt skiljemynt i sin hand?

Den frågan aktualiserades nyligen för mig då jag kom att läsa greve Carlo Landbergs (1849-1924) memoarer. Denne var en framstående orientalist och god vän med Oscar II. Bland annat arrangerade han 1889 års orientalistkongress i Stockholm, varom lejonen på Norrbro ännu erinrar.

Landberg tillhörde sin tids superkändisar i Stockholm och var en verklig gränseigneur och uppenbarligen en magnifikt odräglig, högfärdig och synnerligen originell person. Kanske jämförbar med storheter som Sten Broman, Sven Stolpe, Herbert Tingsten eller varför inte Jan Guillou. Som axplock ur hans karriär kan nämnas att han 1884 erhöll italiensk grevetitel och att han till sitt fyrtioårsjubileum som orientalist författade en festskrift till sig själv (Landberg 1909). År 1898 avgick han med bulle och bång från sin befattning som ledare för en svensk-österrikisk expedition till Jemen. Dock förbehöll han sig rätten att själv behålla ett

**BRÖLLOP – INTE
BARA KÄRLEK**

**KUNGLIGA
MYNTKABINETTETS
sommарutställning**

**om bröllop
och pengar**

öppnar

lördagen

den 29 maj på

Slottsbacken 6

Stockholm

www.myntkabinettet.se



Carlo Landberg (1849-1924).
Ur *Formvänner* 1993.

par kamellaster med insamlade stenar med fornsydararabiska inskrifter. Dessa förde han med sig hem till Sverige och byggde med dem ett stenparti vid sin villa i Saltsjöbaden.

Som orientalist var Landberg mycket framstående och särskilt intresserad av och kunnig i olika arabiska dialekter. Han är också bekant som mentor och ciceron till den unge Verner von Heidenstam som han 1877-1878 eskorterade på en resa till det Heliga landet. Heidenstam har i romanen *Endymion* porträtterat honom under namnet *Blumenbach*.

I memoarerna berättar Landberg att han – då han någon gång på 1880-talet besökte Palmyra – av en fattig beduin blev erbjuden ett silvermynt som denne hittat. Om sina känslor då han först fick se myntet skriver han:

"Jag tog myntet i min hand och hvad får jag väl se – en femtioöring af Oscar den II. Man har ofta sagt mig, att jag ej är svensk, att jag ej bryr mig om mitt land. Hade de som gjort mig dessa tillvitelser, sett mig i detta ögonblick, skulle de bättre lagt sina ord. Jag blef så glad öfver detta fynd, som i ett ögonblick förde mina tankar med den gränslösaste kärlek från Syriens heta sandfält till Sveas susande skogar, att jag tog fram ett femfrancs-stycke och gaf det till den lycklige hittaren".

Landberg ställde sig sedan frågan hur detta mynt hade kunnat förrira sig ut i ökensanden. Kanske hade det tappats av en professor Almkvist

som tillsammans med en arab – god vän till Landberg – besökt Palmyra? 50-öringen kom sedan att spela en viktig roll i en lång och dramatisk berättelse, sann eller diktad, om ett beduinbröllop. Landberg låter där slutligen infatta myntet och skänker det som en av sina gåvor till bruden.

Det mystiska i sammanhanget är att Landberg explicit påstår att det handlar om en 50-öring, men att denna associerar till Sverige trots att den måste ha varit norsk. Så okunnig var Landberg naturligtvis inte om hur en svensk 50-öring såg ut. Kanske var det på hans tid så vanligt med norska skiljemynt på den svenska marknaden att man inte reflekterade över om myntet var norskt eller svenskt, kungen var ju densamme?

Litteratur

Lamm, J. P.: Det arabiska stenpartiet i Saltsjöbaden. Om återfyndet av greve Carlo Landbergs sydarabiska stensamling. *Formvänner* 88 (1993) s. 155-59.

Landberg, C.: *I öknar och palmundar. Skildringar från Österlandet*, s. 487-88. Stockholm 1881.

Landberg, C.: *Jeder tut was ihm passt, denn reden werden die Leute immer ...* Leiden 1909.

Retsö, J.: De fornsydararabiska inskrifterna i Historiska museet i Stockholm. *Formvänner* 88 (1993), s. 161-171.

Österling, K.: *Ålskade Verner. En romantisk biografi om Heidenstam*. Stockholm 1989.

Auktioner

Ericssberg igen – sjätte och sista auktionen

Nu kommer den sista och största delen av samling Bonde på Ericssberg att säljas, närmare bestämt i Kungl. Myntkabinetts lokaler den 19 november 2010. Det blir som vanligt Ulf Nordlind Mynthandel AB som står för detta.

Denna gång utbjuds svenska mynt och medaljer från Olof skötikonung till och med Gustav V, en samling sedlar med en "palmstruckare" som inledning, en fahnehjelmare samt privatbankssedlar från Södermanland i perfekt skick. Härtill kommer en mycket stor samling svenska personmedaljer, väl den största som bjudits ut på många år, och avslutningsvis en del partier mynt och medaljer som väl lär innehålla ett och annat guldkorn.

LLt

Strandbergs Mynthandel & Aktiesamlaren AB

Värderar, köper och säljer mynt, ordnar, medaljer, aktiebrev, sedlar, äldre handlingar m.m.

www.aktiesamlaren.se

Arsenalsgatan 6 • Box 7377 • 103 91 Stockholm
Tel. 08-611 01 10 • Fax 08-611 32 95

Myntmessa i Folkets Hus i Olofström

den 17 juli kl. 10-15
med ca 15 utställare

Fri entré!

Information:
Reidar Andersson
0454-77 10 79
Kurt Hallström
0456-243 01

HÅKAN WESTERLUND MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07

Johan III:s myntning 1568-1592

– kort översikt

Av Ian Wiséhn

Missnöjet var stort mot kung Erik XIV som förde en politik som i flera avseenden gick emot högadelns intressen, både politiskt och ekonomiskt. Konflikterna ökade alltmer, inte minst genom kungens sjukliga misstänksamhet, och utmynnade så småningom i de så kallade Sturemorden, där flera av de ledande männen inom högadeln dödades. Dessa mord ledde emellertid inte omedelbart till en brytning mellan kungen och högadeln. Kungens ökande sinnessjukdom gjorde att rikets styrelse i stället sköttes av riksrådet.

Misstron mot kungen var stor och då Erik i juli 1568 beslöt att gifta sig med den lågbördiga Karin Månsdotter ledde detta omedelbart till ett uppror, som syftade till att sätta in brodern Johan på tronen.

Under sensommaren 1568 höjdes upprorsfanan mot kungen. De främsta motståndarna var Eriks halvbröder, hertigarna Johan och Karl. Dessa hade genom Gustav I:s testamente erhållit hertigdömen och synnerligen vidsträckta befogenheter. Men den om rikets enhet och egen makt ömmande Erik ingrep och fick genom Arboga artiklar 1561 igenom en ordentlig inskränkning.

Myntningen

På mynträttens område bestämdes att hertigarna inte fick prägla mynt annat än med kungens bild på ena sidan och med samma ”skrot och korn” som dennes mynt. De lät inte heller tillverka egna mynt, men det finns bevis på myntning för deras räkning – det är närmast den tredje brodern hertig Magnus det gäller – vid myntverket i Stockholm. Men sådan prägling lär även ha förekommit för andra icke kungliga personer.



Hertigarna Johans och Karls s.k. blodsklipping i valören 4 mark präglad i Vadstena efter störtandet av brodern Erik XIV från tronen. Myntmästare var Mikael Hansson.

En följd av det högförräderi som Johan och Karl gjorde sig skyldiga till var deras gemensamma prägling i Vadstena 1568. Brådskan gjorde att man gav mynten en fyrkantig form. Däremot gav man sig tid att ge dem en estetiskt verkningsfull dekor: på åtsidan kring en krönt vase ses bokstäverna I och C sammanbundna. På frånsidan angav värdebeteckningarna att man nu hade präglat markvalörer av högre dignitet än någonsin tidigare. Det var 8, 4, 2, 1 och ½. Man har kallat dessa mynt – om vars sköna yttre även samtiden var medveten – ”blodsklippingar”. Namnet anger att de präglats av det silver som Erik utbetalat 1567 till de mördade herrarnas släktingar efter Sturemorden.

Vi känner inte till någon myntordning för blods- eller unionsklippingarna, som de också kallades. Kanske ser vi här början till den myntförsämring som skulle bli ett sårmarke för de sex första åren av Johans regering. Han övertog ju det danska kriget från

brodern och ”bytte ut” dennes polska krig mot ett ryskt. Det förra slutade 1570. Det ryska fälttåget blev emellertid värre för Sverige än det polska varit och hela Estland gick förlorat utom Reval (Tallinn). Först mot slutet av 1570-talet vände sig lyckan.

Till de kostnader som förorsakats genom krigen – och vilka redan under Eriks tid tömt statskassan – uppgick Älvsborgs lösen, fixerad genom freden i Stettin, till 150 000 daler. Det är naturligtvis mot denna bakgrund som vi ska se den katastrofala myntförsämringen, som kan beläggas med följande finviktssiffror: 1568 – 3,09 g (mot 4,14 g för Erik), 1569 – fyra olika stadier, varav det andra en förbättring: 2,88 g, 2,93 g, 2,47 g och 2,06 g, vilken sistnämnda siffra åren 1571-1572 minskades till hälften. Detta innebar en nedsättning till en fjärdedel av Eriks markmynt på tre år. Samtidigt var utmyntningssummorna rekordartat höga: upp till 3 miljoner mark om året. Av öresmynten slogs



Tronskiftesmyntet Johan III / Erik XIV i valören 2 daler präglad i Stockholm 1569.



S.k. praktmynt om 10 dukater präglad i Vadstena 1586-1587, den enda utmyntningen från Johans tid utanför Stockholm.



Krongyllen präglad i Stockholm 1570.



48 mark präglad i Stockholm 1590.



2 öre präglad i Stockholm 1592.



S.k. salvatorsdaler präglad i Stockholm 1575.



1/2 öre präglad i Stockholm 1577.

Fyrk präglad i Stockholm 1577.



8 mark präglad i Stockholm 1570 med ett av Johans III:s valspråk på fränsidan.

säkert ½-öret – dessutom präglades 2-ören – proportionsvis ännu sämre. År 1571 var finvikten nere på 0,06 g.

Säkert är att halterna under denna tid ofta var så låga att mynten rätt snart efter deras utgivning bör ha framträtt för vad de verkligen var: nästan kopparmynt.

Hur skaffades då silver till de omfattande präglingarna? Det blev nödvändigt att i hög grad smälta ner äldre mynt och för att komma åt dessa inrättades det så kallade *växleriet*, vilket innebar att agenter för kronan sökte att för nytt mynt tillväxla sig gammalt.

Emellertid måste till slut något göras. Man kunde bromsa utvecklingen på en viss punkt och där stabilisera valutan. Man valde i stället en annan utväg. Det dåliga myntet avlystes och utbyttes mot nytt bättre efter en viss kurs: 1 mark av det nya mot 6½ av det gamla.

Betecknande för en inflations stora krav på snabbhet vid mynttillverkningen är att man nu liksom tidigare vid liknande tillfällen utpräglat myntserien – som omfattade samma valörer som de i Vadstena – i klippingar av enhetlig typ: krönt vase med monogram / tre kronor med Johans valspråk: DEVS PROTECTOR NOSTER, Gud vår beskyddare.

Som nämnts var 2- och ½-örena i ännu högre grad instrument för inflationen. Det är betecknande att man just i sammanhang med en av dessa nominaler vid denna tid för första gången i Sverige hör talas om de nya metoder från myntteknikens område, som sedan mitten av 1500-talet tagits i myntherrarnas tjänst på kontinenten. Det var *valsverket*, som genom att motställda myntsidor ingraverats på mot varandra löpande valsar, stämplade metalltenarna. Fördelen var att man snabbare än förut kunde sköta själva präglingen och att man genom vattenkraft och dylikt i viss mån kunde eliminera handkraften. Utomlands var detta något som förargade myntsmedjornas arbetare, vilka fruktade arbetslöshet. Vi vet dock inte om motsvarande känslor bland arbetarna i Sverige förhindrade

de nya metodernas framträngande.

I Sverige kom den nya metoden till användning med 1574 års 2-ören med deras jämna utseende och likvända sidor. Man har sagt att Karl XII inte ville ha sitt namn, ännu mindre sin bild, knutet till de verkliga inflationsmynten som ju nödmynnten var. Frågan är om inte likartade tankegångar spelat in då kungabilden borttogs 1572 från 2-örena och ersattes med vasavapnet. För ½-öret med dess krönte monogram / krona behövdes inte någon liknande ändring.

Johans första tid – den som ungefär sammanfaller med den nu skildrade myntförsämringen – utmärktes också av en fortsättning av Eriks guldprägling. Även Johan III utgav en ungersk gyllen av samma sort som Eriks, men med det hela riksvapnet på fransidan. Han utgav även en annan mindre valör kallad krongyllen med en finvikt av endast 3,04 g.

Som nämnts hade en sanering av myntväsendet ägt rum 1574. På sätt och vis kan man säga att en realisation genomförts. Markens finvikt sattes till 6,01 g, densamma som under åren 1540-1562. Den penningpolitiskt lugna period som nu började, och som räckte i femton år, motsvarades på det utrikespolitiska området av ett framgångsrikt skede respektive stillestånd i kriget mot Ryssland.

Emellertid är det betecknande att utmyntningen nu minskades kraftigt och att de mest präglade sorterna utgjordes av de i myntfoten sämsta mynten; halvören och fyrkar. Även den låga valören 2-penningar präglades nu. Typvalet är likartat mot tidigare: för markserien bröstbild / vapen av olika utseende. För öret gäller detta även 1575, då emellertid i anknytning till Eriks motsvarande nominal, den i kröningskrud stående kungen, väljs till typ och behålles under den återstående tiden av kungens regering. För de två minsta valörerna gäller dynastins krönte vase, på ½-öret med IHR IOHANNES REX vid sidorna / trekronorssköld. Tack vare den någorlunda restriktiva myntpolitiken höll sig kursen på riksdalern.

På nyåret 1590 upphörde stille-

ståndet med ryssarna och en ny krigsperiod började som var full av motgångar för Sverige. Nästan samtidigt igångsattes en ny myntförsämring. Den kom att överträffa den tidigare. Den första nedsättningen reducerade markens finsilverinnehåll till ungefär 3 g mot tidigare omkring 6 g. Genom flera stadier sänktes den följande år ända till 0,65 g, en reduktion från utgångspunkten med nära 90%. I realiteten blev dock inte denna myntförsämring fullt så förödande som siffrorna utvisade.

Den sanering som snart åter blev nödvändig genomfördes av hertig Karl och rådet under den nye kungen Sigismunds frånvaro. Det som skedde var en inlösning av depressionsmyntet med en fjärdedel av namnvärdet, en stabilisationsnivå som låg över detta mynts inre värde. Till skillnad mot de tidigare försämringarna var det 1590-1592 mest rundmynt som utgavs – 1- och ½-markerna slogs även som klippingar. Trots den kraftiga försämringen präglades dock inte, som kring 1570, högre värden som ett slags kompensation. Den högsta nominalen blev 3-mark. 2-marken knöts i typ med vapen / kartouche till mönster från faderns och broderns tid.

Det är egendomligt, ja till och med unikt, att de ofta illa präglade mynten från denna tid med sitt mer eller mindre påfallande utseende av koppar har sin motsvarighet i en hel serie av guldmynt – 48, 24, 12, 6 och 3 mark – där ytan, som även här uteslutande pryddes av heraldiska framställningar, tydligt anger den starka inblandningen av silver. De myntades i så stora belopp att man skulle vara frestad att tala om en dubbelmyntfot.

Under Johans hela tid präglades även dalermünt (1, ½ och ¼). Utmyntningsbeloppen här var aldrig stora. Intressant är att Johan återupptog faderns dalertyp med kungen i midjebild över riksskölden på åtsidan och Frälsaren på fransidan, de så kallade Salvatorsdalarna. Halvriksdalern är till typen den samma som Eriks.

Med riksdalerpräglingen sammanhänger myntningen av så kallade praktmynt, mynt med särskild prägel

eller av ovanlig storlek eller avslagen i guld eller allt detta på en gång. Dessa mynt användes ofta som gåvor. Det finns en karaktäristisk typ med den stora kretsen av landskapsvapen kring kungens bild på åtsidan och med den av valspråk omgivna hjärtliknande skölden på fransidan. Dessa präglingar har ingen säker datering, men de har sannolikt präglats 1586-1587 i Vadstena. Detta är den enda säkra utmyntningen från Johans tid utanför Stockholm. Kungen vistades vid denna tid just i Vadstena.

I en skrivelse från Johan III beslutar han om myntningens flyttning på medeltida manér, allt efter hans egen uppehållsort. Kanske står en påstådd prägling i Uppsala 1589 i samband med detta påbud. Erik XIV kämpade mot brödernas särrättigheter.

När Johan kom på tronen blev även han en företrädare för riksintressena. Bland annat dröjde det länge innan hertig Karl nådde så långt att han kunde ge ut eget mynt. Det skedde i själva verket under kung Johans tid endast 1586-1589 och ägde rum i Nyköping, hertigdömet's främsta stad. Hertig Karls myntning tycks åtminstone till en del ha ägt rum med det nyare tekniska hjälpmedlet valsverk. Nominalerna var markseriens vanliga 4, 2, 1 och ½ och typerna heraldiska med de under hertigen ställda landskaps vapen representerade.

Foto: Jonas Rundberg.

Litteratur

Lagerqvist, L. O.: Äldre Vasatid. *Numismatiska Meddelanden* XL, s. 125-180. Stockholm 1995.

Levin, A. A.: Beskrifning af Johan III:s mynt. *Numismatiska Meddelanden* XI. Stockholm 1887.

Rasmusson, N. L.: Nyfunnen myntskatt belyser Sveriges svåraste inflationsperioder. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1970:1, s. 1-3.

Stiernstedt, A. W.: Om myntorter, myntmästare och myntordningar i det nuvarande Sverige. *Numismatiska Meddelanden* I. Stockholm 1874.

Tudeer, L. O. Th.: *Förteckning öfver Anteliska myntsamlingens i Helsingfors Svenska mynt III* (Johan III:s, Sigismunds, Carl IX:s, hertig Johans samt Gustav II Adolfs mynt). Helsingfors 1936.

Samuel Pozzi – en bortglömd gigant?

NYLIGEN INKOM EN FÖRFRÅGAN till Kungl. Myntkabinetet angående den franske läkaren och myntsamlaren Samuel Pozzi. Frågeställaren var en läkare från Jönköping vid namn Magnus Carlsson, som för närvarande arbetar med en biografi över sin numismatiskt intresserade kollega. Carlsson har av uppenbara skäl främst ett medicinhistoriskt anslag i sin framställning, men som vi ska se är det omöjligt att helt bortse från myntsamlandet vid studier av denne man.

Pozzi föddes år 1846 i Bergerac i sydvästra Frankrike. I sin ungdom studerade han medicin och kom senare att bli en av de mest framstående forskarna inom sitt gebit. Han var en pionjär inom den moderna gynekologin, blev utsedd till professor inom detta ämne och hann även med att publicera över 400 vetenskapliga artiklar inom området. Han verkade även som senator från 1898.

Dessa åtaganden till trots fann Pozzi även tid till att bygga upp en av de mest kompletta privatsamlingarna av antika grekiska mynt. Och det var alltså denna samling vår frågeställare ville fördjupa sig i.

Vid mina efterforskningar fann jag – mina bristande kunskaper i antika mynt till trots – att Pozzis samling var något utöver det vanliga. Efter ägarens död (han mördades 1918 genom pistolskott i magen av en patient) gick samlingen ut på auktion. Den katalog som då trycktes – *Monnaies Grecques Antiques. Provenant de la Collection de feu le Prof. S. Pozzi*, Genève 1920 (utgiven av Naville & C^{ie} och refererad till som Naville 1) – kom i samtiden att fungera närmast som en standardreferens för handlare och samlare. Alan Walker, som har studerat äldre myntkataloger, skriver att mynt ofta beskrevs i termer av ”som Pozzi”, ”lik Pozzi” eller, om det rörde sig om något extremt ovanligt, ”Inte i Pozzi!”. Det handlar således om en av de största och finaste privata samlingarna av antika mynt.



Grekiskt mynt från Amphipolis, 400-talet f.Kr.

Åtsidan visar Apollons huvud, fransidan en tänd fackla.

Samma typ fanns i Pozzis samling: Naville 1, nr 808. Förstorad. KMK.

Foto: Gabriel Hildebrand.

Myntsamlandet måste alltså ha varit en mycket central del i Pozzis liv. Följaktligen måste detta förstås för att ett rättvisande porträtt ska kunna målas. Därför är det glädjande att författaren av Pozzis biografi – själv läkare – inte blundar för detta spår, utan i stället vill veta mer om det numismatiska fältet. Medicin och numismatik i en härlig blandning – tvärvetenskap som det ska fungera!

Trots samlingens omfattning och kvalitet har det skrivits förvånansvärt lite om denna fascinerande samling och dess minst lika fascinerande samlare. Utanför den franskspråkiga världen är Pozzi i det närmaste okänd i dag. Undertecknad har, med undantag av de två välkända katalogerna av Naville respektive Boutin (*Serge Boutin: Catalogue des Monnaies Grecques Antiques de l'Ancienne Collection*, tryckt i Maastricht 1979), endast funnit sammanlagt ett fåtal sidors text om samlingen.

Carlssons efterforskningar är därför mycket välkomna, inte bara inom hans eget skrå, utan också för antikare, samlare och inte minst numismatiker.

Martin Johansson

Martin Johansson är fil. mag. i historia och projektanställd vid Kungl. Myntkabinetet. Huvudintressen är medaljer, sedlar och svensk 1700- och 1800-tals-historia.

Auktionsreferat – Samling Bonde del 5

Den svenska myntmarknaden är vital som aldrig förr. Om detta vittnar det samlade klubbade auktionsresultatet, omkring 7500000 kr, för den femte auktionens 854 utrop från samling Bonde på Ericssberg, som Ulf Nordlind Mynthandel AB sedan 1560 gjutits eller präglats i och för Sverige, svenska kungligheter, personligheter och historiska minnen i guld och silver men även koppar, brons och andra oädla material.

Det har länge varit frapperande hur relativt prisfördelaktiga medaljer har varit och är avseende skönhet, sällsynthet och historisk signifikans jämfört med mynten. Nu skedde till en del förväntade värdejusteringar när sällsyntheter, med låga startpriser, av kunniga samlare bjöds upp i konkurrens.

Denna gång toppades silvermedaljerna av ett brännförgyllt och med ögla försett gjutet och graverat exemplar av stor konstnärlig kaliber, förmodligen av Ruprecht Miller åsytande Karl IX:s Eriksgata 1609, åtföljd av de på fransidan avporträtterade sönerna, prinsarna Gustav (II) Adolf och Karl Filip. Från det försiktiga utropets 10000 kr deltog flera i en seriös budstrid tills klubban föll på 100000 kr. Något motsvarande objekt har inte varit ute på marknaden i modern tid så här och nu var det beredskap och vilja som avgjorde dess dagsvärde.

Naturligtvis hade Bonde ett representativt exemplar av Sveriges första medalj som brukar anses vara de som framställdes till begravningen av Gustav I år 1560. De är tydligtvis mer eller mindre skarpt gjutna, främst i silver, ofta förgyllda, med spår av hänganordning eller montering, men förekommer också i brons. Under senaste halvåret har tre silverexemplar

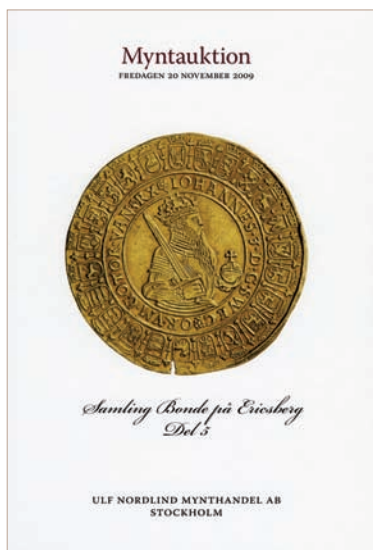
Sköna medaljer i blickfånget

Den välredigerade och med högkvalitativa färgbilder illustrerade auktionskatalogen inbjöd myntsamlarna att under respektive regentavsnitt också få känsla för de historiska och många gånger sköna medaljer som sedan 1560 gjutits eller präglats i och för Sverige, svenska kungligheter, personligheter och historiska minnen i guld och silver men även koppar, brons och andra oädla material.

Det har länge varit frapperande hur relativt prisfördelaktiga medaljer har varit och är avseende skönhet, sällsynthet och historisk signifikans jämfört med mynten. Nu skedde till en del förväntade värdejusteringar när sällsyntheter, med låga startpriser, av kunniga samlare bjöds upp i konkurrens.

Denna gång toppades silvermedaljerna av ett brännförgyllt och med ögla försett gjutet och graverat exemplar av stor konstnärlig kaliber, förmodligen av Ruprecht Miller åsytande Karl IX:s Eriksgata 1609, åtföljd av de på fransidan avporträtterade sönerna, prinsarna Gustav (II) Adolf och Karl Filip. Från det försiktiga utropets 10000 kr deltog flera i en seriös budstrid tills klubban föll på 100000 kr. Något motsvarande objekt har inte varit ute på marknaden i modern tid så här och nu var det beredskap och vilja som avgjorde dess dagsvärde.

Naturligtvis hade Bonde ett representativt exemplar av Sveriges första medalj som brukar anses vara de som framställdes till begravningen av Gustav I år 1560. De är tydligtvis mer eller mindre skarpt gjutna, främst i silver, ofta förgyllda, med spår av hänganordning eller montering, men förekommer också i brons. Under senaste halvåret har tre silverexemplar



varit ute på auktionsmarknaden, varav Bondes blev det dyraste, klubbade för 28000 kr. I motsvarande skick såldes även en silvermedalj med porträtt av Johan III och Katarina Jagellonica, troligtvis till kröningen 1569. Priset blev 26000 kr.

Om dessa medaljer då och då trots allt förekommer till salu, utgjorde den lilla sköna silvermedaljen från 1612 över hertig Johan av Östergötland ett undantag. Trots sitt lilla ovala format (25x22 mm) är den bildmässigt ett lysande exempel på porträttkonst, där samtidens få myntbilder sällan är i njutbart kvalitativt skick och övriga hertigbilder nästan lyser med sin frånvaro. Med sin karakteristiska mörka "Bonde-patina" och proveniens till Ericssberg före 1808 tillhör detta exemplar ett av de få ursprungliga samlingsföremålen som går att identifiera så. Från estimeringens blygsamma tusenlapp bjöds den upp i konkurrens och vanns av artikelförfattaren med ursprung i Östergötland för den i sammanhanget fortfarande överkomliga klubbade köpeskillingen om 16000 kr. Denna naggande goda klenod, som efter ytterligare forskning kanske kan associeras till någon historisk händelse, kunde därmed införlivas i en intressant och aktiv samling "Numismatica Ostrogotiana" (numismatiska föremål med anknytning till landskapet Östergötland).



Sten Sture d.y. Stockholm. Örtug 1512.
Lot 93.



Sten Sture d.y.
Stockholm.
½ gyllen 1523.
Lot 104.



Karl IX.
Stockholm. ½ riksdaler 1607.
Kastmynt till kröningen i Uppsala. Lot 218.

Objekt 104 med många facetter

På en helsida beskrivs ett klassiskt forskningsobjekt och en mytomspunnen klenod, nämligen Gustav I:s så kallade halvgyllen med årtalet 1523, auktionens presumtiva primadonna. Denna pjäs har vilat på Ericssberg sedan samlingarnas begynnelse, alltså före 1808. Första gången jag bekantade mig med detta konterfej var som liten grabb på 1960-talet, då jag med min far som mentor utvecklade numismatiska kunskaper genom intensivt studium av Bertel Tingströms då populära Svensk Numismatisk Uppslagsbok. Första upplagens främre hårda pärm pryds av en silverfärgad reliefpräglad bildreproduktion av detta objekt.

Än i dag finns gåtfulla präglingar som av tradition godtas som äkta och som, märk väl, kan vara det! Men vad menas med "äkta"? Är det bara utrymme för den bokstavstroga tolkningen att den är präglad angivet år? Eller kan den vara präglad till äminnelse och därmed vara en förskönad bild och avbild av en klenod som funnits eller borde ha funnits. Precis som med Sturemarken 1512 behöver det inte handla om medvetna förfälskningar utan om auktoriserade äminnelsepräglningar att presenteras utländska dignitärer, som inte bara vid det föregivna tillfället utan även senare i ökad utsträckning gästade Sveriges kungligheter och vice versa.

Precis som i boktryckarskrået fanns kommersiellt svängrum för innehavaren av skråbrevet, i detta fall myntmästaren, att såväl mynta för Kronan som på uppdrag av den

som lämnade exempelvis utländskt ädelmynt för smältning, rening och myntning. Privilegiet kunde gott och väl omfatta uppdragsmyntning och framställning av konterfejer i metall. Detta är belagt som ganska vanligt i tyska borgarkretsar under första hälften av 1500-talet, även om bevarade sådana exemplar i dag är rariteter. Här finns uppslag för jämförande studier och möjligheter till alternativa förklaringar.

Rent tekniskt är det verkligen synd att detta exemplar fortfarande inte genomgått icke-förstörande metallprov och haltundersökning. Om så skett hade vi åtminstone haft en med dagens teknik mycket vederhäftig möjlighet att klarlägga om halt och spårämnen kan berätta något mer än vad som nu antagits baserat på Neschers gamla notering "Dich-penning, väger 15/16-lod". Detta kan antyda att han gjort ett enkelt densitetstest, men det vet vi inte och det kan lika gärna vara en ren spekulering och antagande från hans sida.

Endast detta exemplar är känt. Inte heller har dess förekomst veterligt gått att spåra till några tidigare försäljningar eller inventeringar, före Neschers konstaterbara innehav. I katalogen utgår man från de faktiska myntbildernas sammansättning och filosoferar kring förklaringsgrunder utifrån historiska och politiska grunder inför och under 1523, en ansats som i sig knappast har några brister. Med sentensen "Myntets tillkomst-historia är gåtfull" andas måhända katalogförfattarna viss reservation eller ges utrymme för läsarens själv-



Medalj över Karl IX med söner
Gustav Adolf och Karl Filip.
Konstnär: Ruprecht Miller 1608. Lot 228.

ständig tolkning. Men några alternativa teorier om detta utvecklas inte, sannolikt för att de skulle vara av sådan spekulativ karaktär som inte anses höra hemma i ett forum som detta slags auktionskatalog och därmed inte skulle tillföra presumtiva intressenter mer precision och fakta för ställningstagande. Den traditionella uppfattningen har således fått företräde.

Om man beaktar tidens turbulens runt 1523 och att behovet att kontrollera ekonomin prioriterades framför att lansera ett initiativ med sådan framförhållning som krävs för att i tid få fram en pjäs av detta slag, så kanske grunden för alternativa möjligheter redan infinner sig av dessa omständigheter. Var detta "mynt" det "vapen" med vilket man vill övervinna belackare och söka bevisa och hävda något vid en viss tidpunkt? Men om det omvända skulle kunna gälla? Tänk tanken att man efter his-



Medalj över hertig Johan av Östergötland utförd år 1612. Lot 232.



Gustav III. Avesta. 1 öre sm 1778 präglad i silver på norsk 24 skilling 1754. Lot 541.

toriska händelser insett symbolvärdet eller myntets ”skrytvärde” och därför känt behov av och beordrat framställning av representativa minnespräglingar, för egna kabinetts såväl som en god förevändning att på högsta diplomatiska nivå visa upp och dryfta historiska ursprung, förlopp och händelser av rang. Då skulle finnas både tid och medel att beställa och utveckla ett kvalitetsobjekt av föreliggande slag. En öppen fråga är naturligtvis när detta i så fall kan ha skett.

Myntmästare Anders Hansson var ju verksam mer än ett decennium efter 1523 och de utgåvor som knyts till hans ansvar uppvisar en vardaglig, reguljär kvalitet som väl var den tekniskt bästa tillgängliga i förhållande till den efterfrågade produktionstakten. Stilmässiga likheter finns utan tvekan med denna präglings. Kanske skulle ytterligare detaljstudier kunna fastställa gemensamma punsidentiteter eller punslikheter med andra präglingar. Naturligtvis kan man tänka sig att detta representerar en effektiv specialbeställning under Anders Hanssons ansvar, utförd med den omsorg och elegans som endast en ”efterbeställning” tidsmässigt skulle kunna tillåta. Här handlade det inte om massproduktion utan om individuellt framställda enstaka exemplar i liten upplaga. Samtidigt kan man inte utesluta att de skickligt utförda stamparna är ett kompilat av samtida bildelement, stilar, skiljetecken etcetera men utförda vid en inte närmare bestämbar tidpunkt betydligt efter 1523. Man skulle kunna likna det vid en idealiserad rekonstruktion av ett historiskt skådemynt. För detta skulle kunna tala de delvis motsägelsefulla och inte uppenbart självklara ordval

och ordformerna i omskrifterna, något som katalogförfattarna också uppehåller sig vid och gör sitt bästa att förklara och tolka.

Denna typ av ”behovsyttringar” framställdes tidigt, exempelvis i samband med att Johan III insåg behovet av att verifiera den svenska rätten till trekronorsvapnet och beordrade insamling av gammalt svenskt mynt, en åtgärd som blev embryot till vårt nutida statliga svenska myntkabinett. Hans myntmästare Coyet var en flitig skapare av oförklarliga och viktmässigt udda utgåvor, som vi i dag har stora svårigheter att ”placera in” i ett system eller historiskt motivera och förstå tillkomsten av. Vad vet vi i dag om vilken verklig verktygslåda han förfogade över? Kanske var den fylld till brädden av återanvändbara punsar, stampar och annat nyttomaterial. Det finns dokumenterade inventarielistor från tiden som visar på Myntets innehav av ett brett sortiment och för hög produktion. Ytterligare ”tidsfönster” är dock möjliga och rimliga av flera skäl som jag återkommer till nedan.

Jämfört med kontinentens under 1400- och 1500-talens framstående bevis i metallisk mynt- och medaljform, som lätt associerar till romersk storhet och ideal, framstod Sveriges myntning i brytningstiden mellan medeltid och moderna tid som föga representativ nog för att belägga, förhöja och försköna utvecklingens storhet och gång. Om nu samtidens aktörer inte direkt led av detta dilemma att hävda sig själva – Gustav var ju en mästare på detta på sitt sätt – så är det inte orimligt att hans söner och senare ledare kände större sådana konkreta behov och verkade för detta.

Om stamparna till denna präglings

tillkommit i Sverige eller utomlands går naturligtvis inte att säga med visshet i dag, än mindre var själva präglingen gjordes och lika lite när den utfördes. Bokstavstroga uttolkar ”Stockholm”, ett i så fall självklart svar, men även denna aspekt nyanseras i auktionskatalogens beskrivning.

Rent generellt finns en annan dimension i tillkomsten av ”historiska skådepenningar”, nämligen den kommers som gravörer och myntmästare tilläts ägna sig åt och som fabricerade exemplar som redan från den kontinentala renässansens 1500-tal till åtminstone en bra bit in på 1800-talet tillfredsställde de högre ståndens intresse och behov att bilda sig och gärna omge sig med ”minnesobjekt”. Dessa ”metallernas domptörer” hade ju sina verktygslådor, var mästare i sin reguljära utövning och hade således alla möjligheter att efterslä och efterapa präglings av varjehanda slag samt använda den konstnärliga friheten att nyskapa. Svenska framträdande gravörer som Karlsteen, Hartman och Hedlinger samt deras föregångare och efterträdare var flitiga entreprenörer inom detta uppenbart lukrativa område. Om detta vittnar främst bland medaljerna märkliga stampkombinationer liksom svårförklarliga skådepenningar. Med talang och en angelägen beställare var det säkert ingen omöjlig uppgift att framställa unika stampar för en unik präglings, vilket således är en möjlighet som alltid existerat.

En känd, ”riktig” förfalskare var tysk och hette Becker. Hans alster är i flera kataloger väl identifierade och illustrerar kalibern av varorna, av hans hand graverade stampar varmed präglades och patinerades ko-

pior med antika mynt som förebilder, som tillhandahölls och som in i nutiden förvillat kunskapare. I Österrike, Italien, Holland, Schweiz, Frankrike och Transsylvanien florerade motsvarande handel friskt, där välbevarade stampr fördomsfritt användes för guldräpplingar utan historisk kontext. Till och med de i finanskretsar kända Rothschildarna var aktiva i denna raritetshandel. Om man är uppmärksam på upphöjningar i präglingen liknande ”stänk”, är det vanligtvis spår av rost från stamparna, vilket är ett sätt att fundera kring den kronologiska sekvensen av präglingars tillkomst, särskilt om de också förekommer i silver som underlättar återkomsten av jämförelsematerial. In på 1800-talet utvecklades den galvaniska kopieringskonsten till fulländning, dock utan att kunna ”efterapa” den normala metallklangen som ett gediget objekt ofta har eller metallystern i de om än mikroskopiskt synliga strierade präglade fälten.

Näst efter Ericssbergs exemplar av den vackraste kända 10-dalern 1644 har traditionellt ½-gyllen 1523 stått i rang. Menig man förväntade sig att Kungl. Myntkabinetet självklart skulle förvärva objektet. Kunde det inte motiveras i egenskap av riksklenod så skulle det väl motiveras av det forskningsmässiga intresset som den har. Trots ansträngningar så lyckades inget eller tillräckligt kapital mobiliseras, vare sig från namnkunniga numismatiska stiftelser eller enskilda presumtiva donatorer. I stället hamnade den i utländsk, förmodad tysk kontroll efter att budgivningen som startade på utropsnivån 200 000 kr nådde klubbslagets 275 000 kr.

Spelpenningar och medaljer över numismatiker

Denna auktion innehöll seriens hittills bredaste och mest mångskiftande utbud, en tilltalande kompott för de flesta intressen och plånböcker. Mycket ovanligt och attraktivt var utbudet av spelpenningar och numismatiska associationsmedaljer. Dessa är bara sporadiskt förekommande på samlarmarknaden och samlarnas aptit



Karl XV. 1 riksdaler riksmünt 1862. Lot 654.

gick inte att ta miste på. Spelpenningarna, såväl de kungliga som enskilda, var i huvudsak av silver och i ypperlig kvalitet. Utropspriserna dubblades eller mer och hamnade ofta i intervallet 3 000-5 000 kr. Toppriset 9 700 kr attackerade ett slitet exemplar som graverats av Robsahm och slagits i Paris för Gustav Philip Creutz, som då var svensk ambassadör där. En spelpenning för Carl Gustaf Tessin, graverad av Le Blanc i Paris 1742, rönste också berättigad uppmärksamhet och klubbedes för 9 200 kr.

Aldrig har nog ett sådant utbud svenska eller svenskrelaterade numismatikermedaljer försålts vid ett och samma tillfälle. Här fanns klassiska konterfejer graverade av Karlsteen, Hartman, Hedlinger, Fehrman, Liungberger, Lindbergarna, Ahlborn, Wikman, Georgii och andra. Detta var en unik möjlighet att handplocka representativa exemplar över den svenska numismatiska forskningens och kunskapsutvecklingens ledande gestalter; Brenner, Keder, Schefferus, Rålamb, Tessin för att nämna de äldsta.

Den kronologiska och naturliga slutpunkten i detta porträttgalleri var den sköna och sällsynta silvermedaljen över Carl Gotthard Bonde, beställd av hustrun till fyrtioårsdagen 1917. Det här utbudna exemplaret hade nypräglats 1937, samma år som den siste som väsentligt utökade Ericssbergssamlingen gick ur tiden, och fann nu ett nytt hem för knappt totalt 3 000 kr.

Ett urval klassiker

I den på det mesta rika samlingen saknades naturligtvis inte Sveriges första mynt. Fyra Olof Skötkonungs-penningar i skapliga mellankvaliteter

kostade uppåt 30 000 kr vardera. En ”riktig” Anund Jakob-penning, med ANUND i omskriften men underviktig och ack så otydlig och svåräst, stannade på klubbade 65 000 kr trots fin proveniens och stor sällsynthet i sig. En annan stor raritet men i kraftigt korroderat skick var en örtug från Interregnumperioden som bärgades för 16 500 kr. Medeltidens kvalitetstopp var obetingat den utomordentligt sköna och skarpt präglade Sten Sture den yngres örtug 1512 som med Oldenburg-proveniensen totalt kostade den nye ägaren nästan 40 000 kr.

Övergången till modernare tid skedde med ett mycket tydligt exemplar av Gustav Vasas så kallade frihetskipping. Den försiktiga estimeringens 10 000 räckte inte långt. Klubban föll vid 55 000 kr, vilket ändå var knappt hälften av det nyligen sålda Frösellska exemplaret som dock har bättre bibehållen silveryta. Gustavs daler med stående bild och årtalet 1534 på fransidan gick denna gång för 282 000 kr.

Erik XIV:s spännande dubbeldaler med den nyligen avlidne fadern Gustavs halvbild på fransidan var svagt utpräglad mer än sliten, därav ganska diffusa präglingsbilder, men likväl en stor raritet och mycket prisvärd som sådan för klubbade 75 000 kr. Detta exemplar är ett av två kända slaget med Eriks dalerbild sagt att vara från 1563. Här är det också befogat att fundera över när den kan vara slagen och av vilken anledning.

Bland Johan III:s silverpjäser måste framhållas den imponerande ”pucken”, den tjocka 4-dalern slagen runt 1585-1586, med härlig mörk patina. Vid närmare studium framgick också att de i beskrivningen omnämnda så kallade kontrollmärkena på randen var uppenbart intressanta och meningsfulla. Myntets stampställning är 10°, nästan likställda sidor. Vid 355° finns något som liknar en åttabladdig blomma inpunsad i randen. I stort sett diagonalt, vid 170° finns en oval inpunsning som förmodligen utgörs av närmast mikroskopiskt små punkter, eventuellt stjärnor och streck representerande någon slags vapenbild, ett

ägarmärke och/eller kontrollmärke. Med tanke på märkenas position skulle de också kunna vara märken efter en fixeringsanordning i den präglingstrutning som låste stamp-hållarna i ett visst läge, för att sedan med en stor vertikal kraft anbringa ett eller flera slag för att överföra stampbilderna till det präglade myntet. Eftersom dessa märken eller liknande inte veterligt beskrivits tidigare skulle en förklaring också kunna vara att de uthamrades i samband med att tjockmyntens rand slutjusterades efter präglingen. Detta trevliga och utmanande objekt fann en ny intressent vid klubbslagets 117 000 kr.

Sigismunds alltid lika populära dalar representerades nu av år 1597 och ropades in av en företrädare från det lågmälda Norrland. Priset var dock allt annat än lågmälat, vilket manifesterades i klubbslagets 245 000 kr.

En annan årtalsraritet från perioden utgjordes av hertig Karls daler 1594, ett av auktionens mest underklassade mynt men med spår av infattning, dessutom i en märkligt komponerad par-lot med en genuint mycket sliten 2-mark från Kalmar, så sliten att inte ens årtalets slutsiffra gick att skönja. Detta par blev en av auktionens verkliga prisfynd, endast 29 000 kr vid klubbslaget och då talar vi om en årtalsdaler som kanske bara finns i knappt halvdussin exemplar i privat ägo.

I samma fyndklass måste man föra en annan par-lot med det klassiska ettårstypöret 1599 tillsammans med en illa åtgången öring 1603, ett par som nu klubbades för ofattbara minimipriset 3 000 kr. 1599 års öre är en betydande raritet med färre än tio exemplar i privat ägo. Kanske misstolkades den beskrivande texten så att även 1599:an uppfattades som behäftad med ”pluggat hål”, men så var nu inte fallet. Köparen, en skriftlig och tursam anbudsgivare, är att gratulera.

Bland auktionens många ovanliga präglingar förekom även sådana som haft flera funktioner. Ett intressant sådant exempel utgörs av ett till en halv riksdalers vikt slaget kröningsmynt 1607, ett av för närvarande fyra

belagda privatägda exemplar. Detta exemplar har en av allt att döma samtida infattning i krusad ring med ögla och är brännförgyllt. Detta är ett av de tidigaste exemplen på ändamålspräglade kröningsmynt vilka särskiljer sig till form och motiv från de reguljära valörserierna. Kännetecknande är de ofta underbara porträtten av hög konstnärlig klass samt den omsorgsfulla präglingen. Trots att metallen är silver ger myntets karaktär och perfektion en närmast ”guldmyntsaktig” känsla, lätt att verifiera med de samtida guldpräglingarna till valören 16 mark. Denna stora sällsynthet var både lågt estimerad och klubbades långt under sin egentliga potential som raritet och kröningsassocierat föremål, endast 14 500 kr.

Den lika vackra men något bättre bevarade men också många gånger vanligare 1/8-riksdalern blev dyrare och klubbades för 16 500 kr. Dessa noteringar skänker en tankeställare vid jämförelse med den precis föregående loten, halvriksdalern 1606 och klubbad för hela 117 000 kr, visserligen sannolikt det enda exemplaret i privat ägo men i sämre skick och närmast att betrakta som ett avslag i silver inför färdigställande av fransidesstampen till 16 marks guldvalör.

Pärlor bland provmynt och småmynt

I en så universell samling som Bondes kan man förvänta sig finna det mesta av det bästa, om inte i kvalitet så åtminstone i raritet. En bra måttstock utgörs av de till kategorin provmynt, avslag och märkligheter hemmahörande präglingarna. Ytterst få samlare har under åren ägnat sig ambitiöst åt detta område av det enkla skälet materialbrist. Så när som några skapligt frekventa lågvalörer i silver och brons under Karl XIV Johan och öresvalörserier under Oscar I är området minst sagt tålmodsprövande och kräver en ambitionshorisont på flera decennier för att leda till en minnesvärd samling. Endast när specialsamlingar eller äldre orörda samlingar av föreliggande magnitud frigörs brukar utbudet momentant öka.

Denna avdelning på Bondeauktionen bjöd på några klassiska rysare. Karl XI överraskade med ett i flera bemärkelser tidigare odokumenterat och för de allra flesta totalt okänt unikum. Märkvärdigheten utgörs av ett 2-öre i koppar med året 1668. Inte nog med att året i denna valör ej är känt i sin förväntade reguljära metall, silver. Avslag eller provpräglingar i koppar i denna valör är mig veterligt heller inte kända från denna epok. Den Karl XI-specialist som småningom bärgade exemplaret för tämligen facila klubbade 10 500 kr gladdes storligen åt sitt förvärv och hade all anledning att tacka konkurrenterna för att det inte blev dyrare. Samma köpare bärgade ett vackert exemplar av samme kungs till 4 öre bestämda silverpräglingen utan årtal, känd i något fler exemplar privat än vad beskrivningen sa, men likväl klubbad för 27 000 kr.

Fredrik I:s kopparavdelning bjöd på 1 öre sm 1742 på en märkvärdigt tunn, ynkelig plants som inte ens kan passas in i ett reguljärt myntmönster. Denna säkert lika unika tillfällighetsprägling lockade till intensiv budgivning som började på utbudets 800 kr och avslutades först när klubban föll på 7 200 kr. En *incuse*-prägling av samme regents 1 öre km bjöds upp nästan tiofalt till klubbans 4 800 kr, båda köpta av samme skriftlige anbudsgivare. Under avdelningen Gustav III utbjöds 1 öre sm 1778, tydligt slaget på en norsk silverslant 24 skilling 1754. Fascinerande är att präglingen också hade rutad rand, kopparmyntets reguljära randskydd. Här kan man ana att en viktig besökare vid Avesta myntverk fått följa ”sitt mynt” genom tillverkningens slutsteg. Den blev i sammanhanget ”billig” – 17 000 kr – men återigen till föregående mynts skriftliga anbudsgivare.

I samma kategori hade samling Bonde också ett exemplar av den märkliga, ringpräglade riksdalern med året 1822. Undertecknad har haft i sin ägo såväl ett utmärkt silverexemplar som flera avslag i koppar och kunde nu med intresse studera



Carl Gotthard Bonde (1877-1937). Medalj till fyrtioårsdagen 1917.
Konstnär Erik Lindberg. Lot 794.

ytterligare ett exemplar som överraskande nog kunde uppvisa några nya karakteristika, som jag inte uppmärksammat på andra exemplar. Förutom att det framställt minst två porträttstamper med avvikande porträttbilder kan konstateras att just Bondes exemplar slagits med en porträttstämp som har en över porträttet närmast vertikal stampspricka samt tydligt utvecklade, kraftiga ringbräcker i periferin. Exemplet har slät rand samt i präglingen ovanligt upphöjda kanter. Sådana kantkarakteristikor avviker från de exemplar jag ägt och studerat och tyder på en ovanligt kraftig präglingkraft och multipelslag i maskin jämförbart med präglingresultaten av medaljer och mynt, speciellt från senare hälften av 1800-talet. En tydlig teknisk parallell är utpräglingen av Oscar II:s tvåkrona 1878 med OCH i omskriften. Dessa sällsynta mynt har en alldeles särskild hög relief och vass, hög kantkarakteristik som med den tvärreftade randen förstärker dess ”puck-liknande” profil. Likheter med föreliggande riksdaler 1822 är notabelt påfallande och intressanta.

Karl Johan-perioden var experimenterande i högsta grad och är högintressant som stimulerande samlarområde, inte minst ur teknisk synvinkel. Man kan fundera över om stemparna och ringen för 1822 års prägling verkligen tog så mycket stryk redan då att de nästan omgående havererade. Eftersom detta var enstaka provpräglingar

och inte avsedda för massproduktion är det överraskande att samling Bonde hade ett exemplar som slagits under dessa nästan ”havererade” förhållanden.

Under Karl XV såldes en riksdaler riksmünt 1862, en traditionell årtalsraritet i, nästan, förväntad kvalitet, nämligen i stort ocirkulerad spegelglans. Också denna årgång har jag ägt olika exemplar av och luppgranskat andra närhelst det varit möjligt. Inte i något sådant fall, med reservation för icke studerade exemplar liggande i privata och offentliga samlingar, kan jag erinra mig ha sett ett så flagrant exempel på en prägling 1862 slagen med uppenbart rostangripna stamper. De i relief upphöjda spåren syns tydligt framför kungabildens näsa och till höger om fransidans lejonköld. Icke desto mindre noteras att detta exemplar härstammar från Oldenburgs förnämliga samlingar men att förvärvet gjordes först 1918 genom köp från konsul Quensel.

Familjen Bonde tillhörde sin tids samhällselit och hade på olika sätt breda och höga kontakter och inflytande i mängd och mycket. Oldenburg var också en man med många försänkningar, inte minst i auktionsvärlden och bland ansvariga för mynt- och medaljtillverkningen i Sverige.

Från tid till annan, åtminstone fram till 1960-talet, har det varit möjligt att beställa efterpräglingar av medaljer hos Myntverket. Detta kan med pedagogisk tydlighet studeras bland

långa serier regentsviter, ursprungligen utförda av Karlsteen, Hedlinger, Enhörning samt medaljer av också andras produktion. Stamparnas gradvisa nedbrytning i typiska ålderskrämpor som rostspår, stampsprickor, flagor och liknande gör det möjligt och intressant att studera den relativa kronologin hos sådana präglingar. Av detta kan man inbördes avgöra det kronologiska förhållandet men inte närmare bestämma tidpunkten för den faktiska präglingen.

Tanken att det kan ha förekommit efterpräglingar av särskilt åtråvärda eller svåröverkomliga, modernare mynt har knappast föresvävat de numismatiska kunskaparna, ej heller undertecknad. Likväl finns det anledning att fundera på hur det är möjligt att så pass moderna mynt från den ringpräglade periodens förnämsta period, Karl XV och Oscar II, kan uppvisa rostspår och andra skavanker men i övrigt vara i absolut ocirkulerat skick. Antingen är det synnerligen ovanlig och klanderberättigad stampvård som är förklaringen till att stamper avseende korta och klassiskt kända sällsyntheter behålls med dessa tillverkningsproblem, men det är svårbegripligt hur detta kan ha uppstått under pågående myntningsarbete. Däremot, om myntning oavsett skäl kan ha skett vid olika tidpunkter må det förklara hur stemparna förändrat skick under mellantiden. Återstår då att fundera över varför stemparna kan ha använts vid olika tidpunkter och hur länge de varit obrukade under mellantiden.

Som passande avrundning av denna exposé märkligheter och sällsyntheter vill jag lyfta fram de som företeelse för svenskt vidkommande unika bimetaliska provmynten slagna att uppvisas vid en kongress i Paris 1881 på temat dubbel myntfot (bimetallism). Samling Bonde hade båda ”valörerna” representerade, utrop nr 668 (10 francs) respektive nr 669 (5 francs), silvermynt med ett mittparti av guld. Även dessa båda präglingar företer kända kantkarakteristikor jämförbara med tvåkronan 1878 samt, faktiskt, med ovannämnda provriks-

daler 1822. Även om detta inte automatiskt eller ens underförstått bevisar att de olika präglingarna utförts under samma period känns sammanträffandet anmärkningsvärt och stimulerar till sökandet av samband och förklaringar. I varje fall råder inget tvivel om 1881 års samtida tillkomst och intresset genererade avancerad budgivning, den förstnämnda klubbades för hela 127 000 kr, medan den andra stannade på 48 000 kr.

Epilog

Återigen kan en succéartad auktion läggas till hävderna. Team Nordlind visade återigen på en professionell handläggning och en vacker katalog levererad i god tid före auktionsslaget på Slottsbacken.

Integreringen av mynt och medaljer under respektive regent är ett lysande stimulerande grepp. Det påminner oss om myntsamladets barndom för flera hundra år sedan då medaljerna var på piedestal. I dag ser vi väl främst att de kan njutas av konstnärligt och tekniskt som varandras jämlingar och där korsbefruktande studier kan bana vägen för nya upptäckter, rön och reflektioner. Inte minst kan man fundera över marknadens inbördes värdesättning av mynt och medaljer utifrån kriterierna sällsynthet, skönhet och historisk signifikans. Det finns nog en spännande omvärdering att se fram emot, ett litet tips till framsynna aktörer. Nu väntar vi spånt på sista auktionsdelen.

Foto: Gabriel Hildebrand.

Per-Göran Carlsson

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46
Box 5132 • 102 43 Stockholm
Tel. 08-662 62 61
Fax 08-661 62 13

**KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR
MEDALJER • ORDNAR**

Lagerlista över svenska personmedaljer
och numismatisk litteratur

www.nordlindsmynt.se

Personalia

Jan-Olof Björk 50 år den 17 maj 2010

En sommardag omkring år 1990 kom jag cyklande från Skåne längs grusvägarna till Växjö. Det var något år efter att jag börjat samla mynt och ett av mina delmål denna sommar var ett stopp hos myntsamlaren Jan-Olof Björk, som jag träffat på någon myntmässa eller auktion lite tidigare. Detta möte kom för övrigt att bli avgörande för mitt eget samlande och dess utveckling.

I villan på Surbrunnsvägen lade Jan-Olof upp bricka efter bricka med svenska kopparmynt. Tyngdpunkten låg på Gustav II Adolf, hans åtminstone vid den tiden främsta intresse och forskningsfält. Åtskilliga studietimmar ligger i dag bakom det utkast till en reformerande och genomgripande publikation i ämnet, som jag senare har fått förmånen att ta del av.

Jan-Olof Björk är inte bara välkänd i numismatiska kretsar. Även i sin hemstad Växjö är han en känd profil. Genom sin byggprojektorsfirma har han under ett kvarts sekel lärt känna många växjöbor och växjöborna har lärt känna hans talrika "byggnadsminnen".

För några år sedan vann han även inträde i Burskapsägande Borgerskapet i Växjö, grundat redan 1342, ett skeende helt i linje med hans kulturhistoriska intresse. Allt kring myntning, bruk och gruvor fångar hans intresse, från Bergslagsmiljöerna till Huseby bruk hemma i Småland, inget undgår hans intresse i detta hänseende. När tankarna inte rör sig kring kulturhistoria eller företagande, ägnar sig Björk sedan något år energiskt åt långdistanslöpning.

År 2008 efterträdde Jan-Olof Björk Julius Hagander som ordförande vid årsmötet i Karlshamn och han har sedan dess arbetat särskilt idogt med vissa frågor. En sådan fråga är SNF:s ekonomi, vilken har avgörande betydelse för såväl föreningens vetenskapliga uppdrag som för dess med-



Jan-Olof Björk avtackar före ordföranden Julius Hagander på årsmötet i Karlshamn 2008.

Foto: författaren.

lemsverksamhet. En stark ekonomi i balans är en viktig målsättning för Björk. Det avgjort viktigaste beslut som fattats på hans initiativ rörande ekonomin är att starta det helägda aktiebolaget Myntauktioner i Sverige AB, som framdeles är tänkt att bli en hörnpelare på inkomstsidan.

Vidare har skiftningen av Sven Svenssons samlingar varit viktiga för Jan-Olof. Stora delar av de enorma Svenssonska samlingarna är som bekant redan genomgångna, men det som återstår avverkas nu i rask takt. Björks okuvliga energi och stora uppfinningsrikedom kommer att påverka föreningen och vara den till gagn under hans ordförandetid.

Sedan den gången cykelfärden gick på sommardammiga vägar är det nu bara att i stället hänga med på ett löppass i de småländska skogarna när man vill ha en pratstund med "Björken" i högform.

Dan Carlberg

Svenska och skandinaviska
mynt och sedlar.

Stor sortering av utländska
jubileumsmynt, årsset samt småmynt.
Euro-utgåvor, polletter och medaljer.

Prislistor gratis.



NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

www.nmh-mynt.a.se

Ny medalj

Medalj från SNF till minne av Bertel Tingström

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN ger i år ut en medalj – nr 84 i föreningens medaljserie – till minne av Bertel Tingström (1912-2004), fil. dr, före detta försäkringsdirektör, numismatiker. Konstnär är den välbekante Ernst Nordin.

Bertel Tingström bidrog till den svenska numismatiken på ett mycket förtjänstfullt sätt under sitt långa liv. Han är kanske mest känd för sina kunskaper om de fascinerande plåtmynten, ett ämne han disputerade på 1984. Han gav ut handböcker om svenska mynt samt deltog och vann i 10000-kronorsfrågan på tv. Ett livsverk var myntmuseet i Avesta (se Numismatiska Meddelanden XXXIX).

Mycket kan skrivas om Bertel, men jag hänvisar läsaren till den fina minnestekningen i SNT (2004:3, s. 66f), författad av Lars O. Lagerqvist och Ian Wiséhn. Bertel var engagerad i ett flertal föreningar utöver Svenska Numismatiska Föreningen, däribland Numismatiska Klubben i Uppsala, där han var dess förste ordförande år 1969.

Svenska Numismatiska Föreningen fick anledning att vid ett flertal tillfällen hedra Bertel. År 1977 tilldelades han SNF:s medlemsnål i förgyllt silver för förtjänstfullt arbete och 1981 fick han SNF:s förtjänstmedalj, vilket 1984 följdes av utnämning till korresponderande ledamot. År 1994 tilldelades han SNF:s Elias



Gipsmodellerna till åt- och framsidan av SNF:s medalj över Bertel Tingström.

Medaljens diameter 36 mm, silver.

Foto: Ernst Nordin.

Brenner-medalj för förtjänster inom numismatiken. År 2002 kallades han till hedersledamot av föreningen.

Medaljen, som mäter 36 mm i diameter, är präglad i silver (925/1000) med blåstrad yta till en vikt om cirka 36 g. Utformningen framgår av ovanstående fotografier av gipsmodellerna. Medaljen är tillverkad av Myntverket i Eskilstuna och levereras i etui. Totalt präglas trettio exemplar, så även denna gång gäller först till kvarn!

På återsidan finner vi Bertel Tingström en face och texten BERTEL TINGSTRÖM längs med medaljens vänstra kant. Till vänster om porträttet återfinns levnadsåren fördelat på två rader: 1912 2004. Till höger om porträttet återfinns konstnärens signatur EN – Ernst Nordin. På framsidan finner vi ett stycke arkitektur i form av ingången till Museum Gustavianum i Uppsala (där föreningens årsmöte 2010 avhålls). Portarna är öppnade. Omskriften lyder: SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN. I exerguen: UPP-

SALA 2010. Randskriften lyder: D. INST. LLT AD STUD. NUMM. MEM. PROM. DED. SNF MMX, det vill säga: DONNAVIT INSTITUTUM LAURENTIO O. LAGERQVIST AD STUDIUM NUMMORUM MEMORIALIUM PROMOVENDUM DEDICATUM SNF MMX. Översatt blir detta: Bekostad av Lars O. Lagerqvists fond för medaljkonst, Svenska Numismatiska Föreningen 2010.

Medaljen kan beställas genom undertecknad enligt nedanstående samt att till föreningens plusgiro 150007-3 inbetala 1400 kronor. Vänligen ange ”Tingström-medalj” på betalningsunderlaget. Medaljen kan sedan avhämtas på SNF:s kansli efter överenskommelse. För den som vill ha medaljen per post tillkommer 50 kronor i emballage och fraktkostnad. Utrikes boende beställare ombeds kontakta undertecknad innan betalning. Den som önskar köpa medaljen i guld ombeds kontakta undertecknad för aktuell prisuppgift.

Del av konstnärarvudet samt kostnaden för tillverkning av verktyg har finansierats genom ett generöst anslag från Lars O. Lagerqvists medaljfond. Beställda exemplar levereras innan sommaren 2010.

Frédéric Elfver

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(*uppges samlarområde*)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel. och fax 046-14 43 69
e-post: siv-gunnar@swipnet.se

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt Sedlar Medaljer
Ordnar Nålmärken



Öppettider:
Vardagar 10.00 – 18.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

För beställning av Tingström-medaljen vänligen kontakta SNF:s medaljvårdare före 3 juni 2010. Frédéric Elfver, tel. 070-224 88 19 alt. 08-674 76 80 (arb.). E-post: frederic.elfver@ark.su.se.

www.ABAXA.se

myntsamlar-
tillbehör

finns nu i
Norrköping

abaxa@stahl.nu

Vilbergsgatan 103
603 57 Norrköping

TILLBEHÖR FÖR MYNT, FRIMÄRKEN OCH VYKORT

till lågpris

HF FRIMÄRKEN

Lurendalsvägen 7, 439 62 Frillesås
Tel. 0340-65 04 57

www.hffrimarken.com • info@hffrimarken.com

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19 507
S-104 32 Stockholm 19

T-Rådmanngatan (uppgång Handelshögskolan)
☎ + fax 08-673 34 23

*Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar,
militaria och nålmärken, medaljer*

Öppet: vard. 11-17, fred. 11-15, lörd. 11-14



AUKTIONER

i Stockholm och Göteborg

Några mynt vi har sålt tidigare:



Riga 1 taler 1660
37.000,-



1 dukat 1810
Dalarna
43.000,-



2 dukater
1857
29.000,-



4 dukater
1838
44.000,-

Bättre mynt mottages regelbundet till våra auktioner.

Vi har mycket goda möjligheter att finna köpare till dina objekt eftersom ca 20.000 kunder ser varje auktion via vår hemsida och våra kataloger.

MYNTKOMPANIET



Myntkompaniet
Svartensgatan 6
116 20 Stockholm

Tfn: 08-678 32 17
Fax: 08-643 22 38
E-post: mail@philea.se

www.myntkompaniet.se

Auctions I69-I73, June 21-25, 2010 in Osnabruck



Kingdom Bavaria
Maximilian II., 1848-1864. Gold coinage by the struck of 2 Taler 1861. Extremely rare. Uncirculated.



Kingdom Sweden
Karl X. Gustav, 1654-1660. Riksdaler 1654, Stockholm. Very rare. Very fine - extremely fine.



Kingdom Denmark
Frederik IV., 1699-1730. 2 ducats 1704, Copenhagen. Extremely rare. Extremely fine.



Roman Empire
Hadrianus, 117-138. Aureus 134/138, Rome. Extremely fine.



Holy Roman Empire
Leopold I., 1657-1705. 15 ducats n. d. (1669), by M. König. Extremely rare. Extremely fine.



Coin and Gold Trading
Auction House for Coins and Medals

Key aspects of our Summer auctions I69-I73

- Numismatic Literature:
Manfred Bendig, Bremen
Bernhard Poindessault, Paris
- Gold Coins from Ancient to
Modern Times
- World Silver Coins from
Medieval to Modern Times
- German Coins since 1871
- Russian Coins and Medals
- Orders and Decorations

Interested in receiving our Auction
Catalogues? Simply contact us!

Call: +49 541 96 20 20

Email: service@kuenker.de

Visit us online: www.kuenker.com



Profit from our Experience –
consign your Coins and Medals!

More than 10,000 clients world-
wide place their trust in us. Our
company's first auction was held
in 1985, and we can look back
on a positive track record of over
160 auctions since that time. Four
times a year, the Künker auction
gallery becomes a major rendez-
vous for numismatic aficionados.
This is where several thousand
bidders regularly participate in our
auctions.

Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG
Gutenbergstrasse 23 · 49076 Osnabruck
Germany · www.kuenker.com
Osnabruck · Berlin · Munich · Constance
Zurich · Moskau

AUCTION SALE

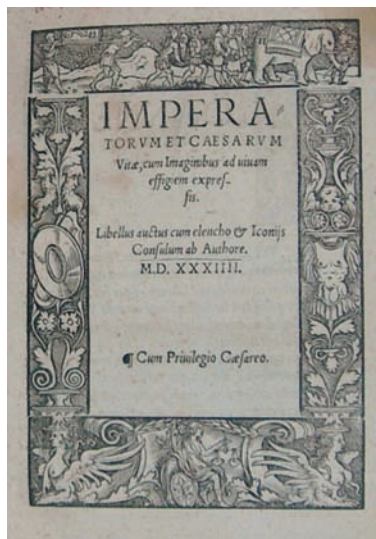
EARLY NUMISMATIC WORKS FROM THE LIBRARY OF ANDERS FRÖSELL

Closing Date:
SEPTEMBER 12, 2010

The Catalogue may be viewed at
www.numislit.com

KOLBE & FANNING LLC NUMISMATIC BOOKSELLERS

141 W JOHNSTOWN ROAD
GAHANNA OH 43230-2700
(614) 414-0855 • Fax: (614) 414-0860



The 1534 Latin second edition of Johannes Huttich's 'Imperatorum et Caesarum Vitæ', only the second numismatic book substantially illustrated with coins and medals



SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av för närvarande 18 mynthandlare i flera olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

Antikboden
Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

Hamrin & Svahn Mynt AB
Sjöberg 1, 147 91 GRÖDINGE
Tel. 08-732 66 86, 070-212 64 55

Karlskrona Mynthandel
Hantverkaregatan 11, 371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

Rune Larssons Mynthandel
Stora Brogatan 14, Box 98, 503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

Lunds Mynthandel
Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel./Fax 046-14 43 69

**AB Malmö Mynthandel
& Vykortsantikvariat**
Sven Gunnar Sandberg
Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-611 65 44

J. Melin Mynt
Koltrastvägen 23, 370 24 NÄTTRABY
Tel. 0455-155 99

HB Myntinvest Corona
Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING
Tel./Fax 0155-28 63 25

Mynt & Medaljer HB
Sveavägen 96
Box 19 507, 104 32 STOCKHOLM
Tel./Fax 08-673 34 23

Ulf Nordlinds Mynthandel AB
Karlavägen 46
Box 5132, 102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61
Fax 08-661 62 13

Norrtälje Mynthandel
Nils Ferlins gränd 1
Box 4, 761 21 NORRTÄLJE
Tel. 0176-168 26
Fax 0176-168 56

Pecunia MM HB
Farinvägen 8, 245 33 STAFFANSTORP
Tel./Fax 046-25 21 19

J. Pedersen Mynthandel
Norra Strandgatan 30
Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel./Fax 042-12 25 28

Selins Mynthandel AB
Regeringsgatan 6
Box 16 390, 103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81
Fax 08-411 52 23

Strandbergs Mynthandel
Arsenalsgatan 6
Box 7377, 103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, 611 58 20
Fax 08-611 32 95

Tamco Numismatics
Box 6235, 102 35 STOCKHOLM
Tel. 070-631 58 09

Ticalen Mynthandel
Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel./Fax 031-20 81 11

Håkan Westerlund Mynthandel
Vasagatan 42
Box 490, 101 29 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07
Fax 08-21 21 96

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Sjöberg 1 • 147 91 Grödinge • Tel. 08-732 66 86 • 070-212 64 55

Besök vår hemsida: www.mynt.nu/smf/